

Jules Patenôtre. Un voyage d'hiver au Caucase - De la Mer-Noire à la Mer Caspienne.
Revue des Deux Mondes, T. 6, 1874, pp. 509-535

Tiflis est une ville hybride où les éléments les plus divers se mêlent sans se combiner. La civilisation et la barbarie y vivent côte à côte et font bon ménage. L'Europe et l'Asie n'y sont séparées que par un mur mitoyen; mais l'Europe empiète tous les jours: à la longue, elle finira par exproprier sa voisine. Elle a déjà conquis un boulevard, des magasins, des hôtels. Le commerce français a depuis longtemps reçu ses lettres de naturalisation à Tiflis. L'article de Paris commence à y faire une sérieuse concurrence aux produits du bazar. Les nouveautés, les modes, la mercerie, les vins, y sont largement représentés et paraissent faire d'excellentes affaires. (519)

თბილისი ჰიბრიდული ქალაქია, სადაც ყველაზე განსხვავებული ელემენტები ერთმანეთში ირევა, მაგრამ ერთმანეთს არ ერწყმის. ცივილიზაცია და ბარბაროსობა აქ გვერდიგვერდ და თანხმობით ცხოვრობს. ევროპასა და აზიას მხოლოდ საერთო კედელი ყოფს, მაგრამ ევროპა იქ ყოველდღე იჭრება და საბოლოო ჯამში დაჯაბნის კიდეც თავის მეზობელს. მან უკვე დაიპყრო ბულვარი, მაღაზიები, სასტუმროები. უკვე დიდი ხანია, რაც თბილისში ფრანგული კომერცია დამკვიდრდა. პარიზული პროდუქცია კი სერიოზულ კონკურენციას უწევს ბაზრის საქონელს. აქ ფართოდ არის წარმოდგენილი სიახლეები, მოდური სამოსი, გალანტერეა, ღვინოები და ისე ჩანს, რომ საქმეები შესანიშნავად მიდის.

Tiflis possède deux grands hôtels: l'*Hôtel de l'Europe* et l'*Hôtel du Caucase*, tous deux dirigés par des Français. Dans le premier, où j'ai passé toute une semaine, la cuisine laisse peu de chose à désirer; les propriétaires sont obligeants, les prix relativement honnêtes pour le Caucase. Comme dans tous les hôtels d'Asie, le service est la partie (519) faible. Les domestiques indigènes brillent plus par le nombre que par l'intelligence. Leur péché mignon est une curiosité sauvage qui s'exerce indifféremment sur tous les objets de toilette laissés à leur portée. (520)

თბილისში არის ორი დიდი სასტუმრო: „ევროპა“¹ და „კავკაზი“², რომლებსაც ფრანგები მართავენ. პირველში, სადაც ერთი კვირა გავატარე, უკეთეს სამზარეულოს ვისურვებდი; პატრონები თავაზიანები არიან, კავკასიის კვალობაზე ფასებიც მისაღებია, მაგრამ როგორც აზიის ყველა სასტუმროში, ყველაზე სუსტი მხარე მომსახურებაა. ადგილობრივი მსახურები რაოდენობით უფრო ბრწყინავენ, ვიდრე ჭკუით. მათი პატარა ცოდვა მათთვის ხელმისაწვდომი ტუალეტის ყველა ნივთის მიმართ ველური ცნობისმოყვარეობაა.

Tiflis est le siège d'une sorte de vice-royauté dont le titulaire actuel est le propre frère du tsar. On s'accorde à vanter les agréments de cette petite cour, autour de laquelle se groupe un peuple de

¹ ერევანსკის მოედანზე მდებარე სასტუმრო l'hôtel d'Italie"-ს 1864 წელს სახელი შეეცვალა და დაერქვა „ევროპა“ (l'hôtel d'Europe) (დ. ხოშტარია, თბილისი. ძველი სასტუმროები. თბილისი: „არტანუჯი“, 2011, 31-32).

² ადრეულ თბილისურ სასტუმროებს შორის ყველაზე სტაბილურად წარმატებული აღმოჩნდა 1858 წლის 6 დეკემბერს ერევანსკის მოედანზე, ოლქის შტაბის გვერდით, სუმბათაშვილების სახლში გახსნილი „კავკაზი“ („Hôtel du Caucase“), რომელიც თეატრის მოედანზე ერთ ფრანგს, გიომს გაეხსნა. 1865 წელს სუმბათაშვილების სახლი მირზოვევებმა შეიძინეს და სასტუმრო იჯარით მისცეს ფრანგ მარიუს მარტენს. ამ დროიდან სასტუმროს ოფიციალურად ეწოდებოდა l'Hôtel du Caucase, Place d'Erivan. Maison Mirsoieff, tenu par Marius Martin (ხოშტარია, თბილისი. ძველი სასტუმროები. 35-37).

fonctionnaires organisé comme une armée. L'aristocratie indigène a cessé depuis longtemps de bouder le gouvernement impérial et se dispute les invitations du grand-duc. On sait que la noblesse du Caucase est de tout l'univers la plus riche en titres; c'est du reste à peu près sa seule richesse. La liste des princes caucasiens fait suite à celle des princes valaques et des comtes romains, et défie toute statistique. Il n'y a pas de petit hobereau, possesseur de 3 acres de terre, qui n'ait la prétention, parfois justifiée, de descendre des anciens souverains du pays, et comme tel ne s'adjuge une qualification princière. La Russie, aux prises avec les difficultés d'un établissement très laborieux, n'a pas jugé à propos de chercher chicane pour si peu à ses nouveaux sujets et leur a laissé cette fiche de consolation. Authentiques ou non, ces nobles familles ont bien souvent pour tout apanage la misère et l'ignorance. Nombre de jeunes princes ne savent pas lire et courent pieds nus. On m'a montré à Tiflis une princesse indigène, mariée il y a quelque dix ans à un fonctionnaire étranger, et qui était en train de dénicher des oiseaux quand elle fut présentée du haut d'un poirier à son futur mari. (520)

თბილისი მეფისნაცვლის რეზიდენციაა, რომლის ამჟამინდელი მმართველი *ცარის* მკვიდრი ძმია³. ხალხი ერთხმად აქვს ამ პატარა კარს, რომლის გარშემო სახელმწიფო მოხელეები ისე არიან დაჯგუფებული, როგორც ჯარი⁴. ადგილობრივმა არისტოკრატამ დიდი ხანია შეწყვიტა იმპერიული მთავრობისთვის თავის არიდება და ერთმანეთს ეცილება დიდ მთავართან მიწვევის მიღებას. ცნობილია, რომ ტიტულების თვალსაზრისით კავკასიის თავადაზნაურობა ყველაზე მდიდარია მთელ სამყაროში; თანაც ეს მისი თითქმის ერთადერთი სიმდიდრეა; კავკასიელი თავადების სია ვლახეთის თავადებისა და რომის გრაფებისა⁵ მიჰყვება და არავითარ სტატისტიკას არ ექვემდებარება. ვერ ნახავ სამი აკრი⁶ მიწის მფლობელ პატარა მემამულეს, რომელიც პრეტენზიას არ აცხადებდეს, ზოგჯერ საფუძვლიანსაც, რომ ამ ქვეყნის ძველი სუვერენების შთამომავალია და როგორც ასეთი, პრეტენზიას არ აცხადებდეს თავადის წოდებაზე. ძალიან შრომატევადი ინსტიტუტის სიმძნელების წინაშე მყოფმა რუსეთმა, საჭიროდ არ ჩათვალა თავისი ახალი ქვეშევრდომების ჩაცემა და დაუტოვა მათ ეს მცირე ჯილდო. ძალიან ხშირად ამ ჭეშმარიტი თუ თვითმარქვია კეთილშობილი ოჯახების მთელი ქონება სიღარიბე და გაუნათლებლობაა. მრავალმა ახალგაზრდა თავადმა არ იცის კითხვა და ფეხშიშველი დარბის. თბილისში მაჩვენეს ადგილობრივი პრინცესა, რომელიც ათიოდე წლის წინ ცოლად გაჰყვა უცხოელ მოხელეს და რომელსაც ბუდეებიდან ამოჰყავდა ჩიტები, როდესაც მომავალ ქმარს მსხლის ხის კენწეროზე მყოფი წარუდგინეს.

Le décret impérial qui, au Caucase comme en Russie, a aboli le servage a donné, paraît-il, le coup de grâce à l'aristocratie foncière. L'indemnité attribuée aux anciens propriétaires de serfs n'a pas tardé à être gaspillée par eux ; le haut prix de la main-d'œuvre ne leur permet plus de donner à la culture les bras qu'elle réclame, et la plupart en sont réduits à vivre d'expédiens. Quant aux serfs, devenus maîtres d'un lopin de terre qu'ils ne songent point à agrandir et qui suffit tant bien que mal aux besoins de chaque jour, ils travaillent le moins possible, se contentant d'une aisance qui partout ailleurs serait cousine germaine de la misère. (520)

³ იგულისხმება კავკასიის მეფისნაცვალი, დიდი მთავარი მიხეილი.

⁴ ქიულ პატენოტრის შენიშვნა: „ცნობილია, რომ რუსეთის სამოხელეო ადმინისტრაციამ სამხედრო იერარქიიდან ისესხა თავისი ტიტულები და მუნდირის ნაწილი. ყველა თანამშრომელი ატარებს მუნდირს და სირმებით შემოვლებულ ფორმის ქუდს. ფოსტების უფროსი და სასამართლოს თავმჯდომარე თავის თავს გენერლებს უწოდებენ, ისე, თითქოს პოლკს მეთაურობდნენ“.

⁵ ქიულ პატენოტრი იგულისხმობს საღვთო რომის იმპერიის გრაფის წოდებას.

⁶ 1 აკრი=1,214 ჰა. 3 აკრი=3,642 ჰა.

იმპერატორის ბრძანებულებამ, რომელმაც კავკასიაში, ისევე როგორც რუსეთში, გააუქმა ბატონყმობა⁷, როგორც ჩანს, მემამულე არისტოკრატის გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენა. ყმების ყოფილმა ბატონებმა არ დააყოვნეს მათთვის მიცემული კომპენსაციის ამაოდ გაფლანგვა; შრომის მაღალი ღირებულების გამო ისინი მიწის სათანადოდ დამუშავებას ვეღარ ახერხებენ და მათ უმრავლესობას ისე გააქვს თავი, როგორც ახერხებს. რაც შეეხება ყმებს, რომლებიც მიწის ნაკვეთის მფლობელები გახდნენ, ისინი არც კი ფიქრობენ მის გაფართოებაზე, რადგან ის მეტ-ნაკლებად აკმაყოფილებს მათ ყოველდღიურ მოთხოვნილებას, რაც შეიძლება ცოტას მუშაობენ და კმაყოფილდებიან სიმარტივით, რომელიც ნებისმიერ სხვა ადგილას სიღარიბის პირველი მაჩვენებელი იქნებოდა.

(ფრანგულიდან თარგმნა ი. ნაჭყებიაძე)

⁷ 1864 წლის ნოემბერში ბატონყმობა გაუქმდა ტფილისის გუბერნიაში, 1865 წლის ოქტომბერში – იმერეთსა და გურიაში, 1866 წლის დეკემბერში – სამეგრელოსა და ლეჩხუმში, 1870 წელს აფხაზეთში, 1871 წელს სვანეთში.